

**İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programlarında
Hz. Muhammed İmajı
-Dinim İslam Kitabı Özelinde-¹
The Image of Prophet Mohammad in Needs-Oriented Quran
Courses Curriculum
-In the "My Religion Islam" Book-**

**Meryem KARATAŞ
ORCID: 0000-0002-4845-0225**

Dr. Öğretmen, İMKB M. Akif Mes. ve Tek. Anadolu Lisesi, Sakarya/Türkiye,
karatasmeryem5@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 22.09.2020 Düzeltme/Revised: 30.09.2020 Kabul/Accepted: 26.10.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Karataş, M. (2020). İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programlarında Hz. Muhammed İmajı –Dinim İslam Kitabı Özelinde-. Antakiyat, 3 (2), 279-291

Öz:

Hız. Muhammed İslam'da dinin tebliğ ve tebyiniyle görevlendirilmiştir. Kur'an'da o, inananlar için üsve-i hasene olarak nitelendirilmiştir. Dinin ilkelerini açıklayan, güzel ahlakı, yaşamı, insan ilişkileri ile Müslüman bireylere örneklik teşkil eden Hz. Muhammed'in evrensel bir nitelik taşıyan dinin peygamberi olarak günümüz insanına uygun bir şekilde tanıtılması önem arz etmektedir. Onun nebevi ve beşeri yönünün ayırılması noktasında yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur'an kursları belli bir misyon üstlenmiştir. Kur'an kursları 1924 yılından itibaren kapatılmadan din eğitimine devam eden tek kurum olmuştur. Yaygın din eğitimi görevini yerine getirmeye başladığı yıllardan itibaren de kurslarda siyer dersi kapsamında Hz. Muhammed'in hayatı öğrenenlere aktarılmaktadır. Hayat boyu öğrenme yaklaşımına uygun olarak farklı yaş ve özellikte pek çok bireye ulaşma ihtimali olan Kur'an kurslarının genel amaçları içinde öğrenenlerin "Hz. Peygamber'in örnek yaşantısından değerler üretebilmesi" de vardır. Öğretim programı dışında kurslarda okutulan *Dinim İslam* kitabı da Hz. Muhammed'in hem hayat hikâyesini aktarmakta hem de onun peygamberlik yönüne dikkat çekmektedir. Bu noktada 2012 yılındaki öğretim programı ve kurslarda okutulan *Dinim İslam* kitabında Hz. Muhammed imajının nasıl çizildiğinin onun rol modelliğine nasıl katkıda bulunduğunun tespit edilmesi araştırmanın asıl amacını oluşturmaktadır. Kur'an kursları öğretim programındaki ve *Dinim İslam* kitabındaki Hz. Muhammed imajı nasıldır? Hz. Muhammed'in hangi özelliklerine vurgu yapılmıştır? sorularının cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

dayalı olarak oluşturulmuştur. Toplanan verilerin analizinde ise karşılaştırma yöntemi tercih edilmiştir. İncelenen ders kitabının bazı başlıklarının temelde kronolojik özellikler taşımasına rağmen örnek olay anlatımı ve sade dili sağlaması açısından sağlıklı peygamber anlayışına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Öğretim Programı, Kur'an Kursu, Hz. Muhammed, İmaj.

GİRİŞ

Hz. Muhammed'in ve peygamberlik olgusunun doğru anlaşılması dinin doğru algılanması ve yaşanmasında mühimdir. Hz. Muhammed'in hayatının bilinmesi ve sonraki nesillere aktarılması; İslam Dininin prensiplerinin anlaşılması, dini kuralların pratiğe yansımalarının görülmesi ve dinin genel bakış açısının kavranması açısından önem taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim'in en güzel örnek olarak nitelendirdiği,² itaat edilmesini emrettiği³ bir peygamberin doğru bir şekilde tanıtılması dinin mahiyetinin anlaşılmasında önemli bir adım kabul edilir. İslam'da peygamberin tebliğ vazifesi dışında tebyin, tebşir, tenzir görevleri de vardır. Evrensel din olmasıyla diğer dinlerden ayrılan İslam Dininin inananlarına model olarak sunduğu Hz. Muhammed, yaşadığı dönemden asırlar sonra doğru tanıtılmak zorundadır. Yalnız bu tanıtım sıradan bir tarihsel figürün hayatını anlatmak gibi olmamalıdır. Hz. Muhammed dinin sadece aktarıcısı değil, teorik olan prensiplerin pratik uygulayıcısıdır.

Toplumsal rolleri dışında peygamber ve insan olarak iki farklı yönü bulunan Hz. Muhammed'in peygamberlik yönü dışında onun üstün insanlık vasfına yapılacak olan vurgu örnek alınabilirliğine işaret etmelidir.⁴ Tarihi bir şahsiyet olarak Hz. Muhammed'in günümüzle bağlantısını kurmak, rol model olarak sunabilmek sadece hayat hikâyesini aktarmakla başarılacak bir durum değildir. Aslında hayatıyla ilgili gelen rivayetlerin ayıklanması, yorumlanması, doğru anlaşılıp aktarılması da ayrı bir titizliği ve ilmi birikimi gerektirmektedir. Hz. Muhammed'e insanüstü özellikler atfeden rivayet kültürü içinde⁵ onun bireysel özelliklerini, baba, dede, eş, yönetici, tüccar olarak örnek davranışlarını sonraki nesillere doğru olarak aktarmak için Kur'an kurslarının üzerine önemli görevler düşmektedir. Bu aktarımı gerçekleştirmek için yapılan eğitsel faaliyetler için öncelikle öğretim programları hazırlanmaktadır. Çalışmada incelenen İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programından önce uygulanan 1975, 1979, 1985 müfredatları ve 2004 Öğretim Programı kurslardaki öğretimin yapılmasında yol gösterici olmuştur.⁶

² el-Ahzâb 33/21.

³ Muhammed 47/33; en- Nisâ 4/69; Âl-i İmrân 3/32.

⁴ Konuyla ilgili olarak bk. Hasan Sözen, "Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed'in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/8 (2018), 101-116.

⁵ Daha fazla bilgi için bk. M. H. Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi* (Ankara: Kitâbiyat, 2002).

⁶ Nihat Aytürk - Yaşar Çelik - Enver Şahinarslan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı APK Dairesi Başkanlığı, 1987).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hz. Muhammed ile ilgili yapılan pek çok araştırma ve inceleme söz konusudur. Ancak öğretim programları ya da ders kitaplarından hareket eden benzer çalışmaların sayısı çok fazla değildir.⁷ Bahsi geçen araştırmalar örgün din eğitimi bağlamında konunun ele alındığı çalışmalardır. Yaygın din eğitimindeki öğretim programları ve ders kitaplarını Hz. Muhammed'in imajı özelinde ele alan araştırmalar görülememiştir. Burada ise hem yaygın din eğitimi öğretim programı hem de *Dinim İslam* kitabı bir arada ele alınmıştır. Yaygın din eğitimi halkın yaş, cinsiyet, eğitim durumu açısından farklı kesimlerine ulaşabilen bir özelliğe sahiptir. Aynı zamanda yaygın din eğitiminin toplumun dini öğrenme ve algılama biçimlerine katkısı göz önüne alındığında çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Öğretim programındaki içerik sadece başlıklardan oluştuğu için konunun daha iyi anlaşılması amacıyla öğretim programıyla uyumlu ders kitabı da incelenmiştir.

2012 yılındaki öğretim programı ve *Dinim İslam* kitabında Hz. Muhammed imajının nasıl çizildiğinin onun rol modelliğine nasıl katkıda bulunduğunun tespit edilmesi araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir.

1. Yöntem

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine dayalı olarak oluşturulmuştur. 2012 İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı toplumun tüm kesimlerinin din eğitimi hizmetlerinden etkin ve verimli yararlanabilmesinin hedeflendiği, hizmet çeşitliliğinin temel alındığı, yapı bakımından farklılık arz eden ilk program olmuştur. İncelenen *Dinim İslam* kitabının seçilmesinin nedeni ise programın uygulanmasında eserin öğrencilere kaynak olarak önerilmesidir. Kitaptaki metinler Hz. Muhammed'in imajı özelinde değerlendirilmiş, ulaşılan verilerin analizinde ise karşılaştırma yöntemi tercih edilmiştir.

2. Bulgular

Araştırma çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda öğretim programı ve ders kitabının sağlıklı ve doğru bilgiye dayalı peygamber imajına katkı sağladığı görülmüştür. Hz. Muhammed'in ahlaki özelliklerine yapılan vurgu, toplumsal rolleri ile ilgili aktarılan örnekler, zengin etkinlikler bu imajın zihinlerde yer edinmesini sağlamıştır. Öğretim programı ve eserin bazı alt başlıklarının birbiriyle uyumlu olmadığı, programda başlıklandırılan bir konunun ders kitabında farklı bir başlıkta oldukça kısa ele alındığı tespit edilmiştir.

⁷ Konu ile ilgili yapılan çalışmalar arasında Hakan Öztürk, "1923-1938 Yılları Arasında Din Derslerinde Okutulan Kitaplarda Hz. Muhammed Tasavvuru", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, (2012), 85-102; İlyas Canikli, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Hz. Peygamber İmajı", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3/5, (2011), 53-69; Mustafa Bayar, "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, (2013), 319-335, bulunmaktadır.

3.1. İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programlarında Sunum

3.1.1. İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Temel Öğretim Programı

28/08/2012 tarihli ve 924 sayılı Başkanlık onayı ile Kur'an kurslarında uygulanması uygun görülen öğretim programı Kur'an kursları program geliştirme komisyonu tarafından oluşturulmuştur. Yaygın din eğitimindeki hedef kitlenin yaş aralığının çok değişken olması nedeniyle örgün eğitimden farklı bir bakış açısıyla öğretim programının geliştirilmiş olması beklenmektedir. Programın giriş bölümünde toplumun önemli bir kesiminin Hz. Muhammed'in hayatını kurslardan öğrendiği ifade edilmiştir. Programın genel amaçları içinde "Hz. Muhammed'in yaşantısından değerler üretebilmelerini gerçekleştirmek"⁸ maddesiyle önce Hz. Muhammed'in yaşantısının aktarılmasının amaçlandığı daha sonra ise O'nun hayatından değerler üretebilen bireyler yetiştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı dört farklı düzeyde konu başlıklarından oluşmaktadır. Siyer dersi Hz. Muhammed'in hayatını, uygulamalarını içerdiği için tüm konu başlıkları araştırmının sınırları içinde kabul edilmiştir. Haftada 1 ders saati olarak işlenen siyer dersi için 4 düzey belirlenmiştir. Bölümlerin konu başlıkları ise şu şekildedir:

1. DÜZEY: Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed

1. Hz. Muhammed'in Doğduğu Çevre: Sosyal, kültürel ve dini hayat.

2. Hz. Peygamber ve Ailesi: Doğumu ve çocukluk yılları.

3. Gençlik Çağı ve Sosyal İlişkileri: Sosyal itibarı, seyahatleri, Erdemliler Birliğine katılımı, Kâbe hakemliği, ticaretle uğraşması.

4. Hz. Peygamber'in Evliliği ve Çocukları

5. Kur'an-ı Kerim'e Göre Vahiy Öncesinde Hz. Peygamber

2. DÜZEY: Hz. Muhammed'in Peygamberliği: Mekke Dönemi

1. Peygamberliğin İlk Yılları: İlk vahiy, vahyin yakın çevreye ulaştırılması ve ilk Müslümanlar.

2. İlk İslam Topluluğunun Dayanışması ve İlişkileri

3. Hz. Muhammed'e Yönelik Tepkiler ve Kur'an-ı Kerim'in Cevabı: Mecnun, kâhin, sihirbaz ve şair olduğu ve söylediklerinin insan ürünü olduğu iddiası, vahiy alacak özelliklerde görülmemesi, mucize göstermesi isteği.

4. Müslümanlara Uygulanan İşkenceler, Sosyal Baskılar: Baskı uygulamaları ve Habeşistan'a göç, Mekke halkının inananları boykotu, boykotun sonu ve hüzün yılı, Taif'e yolculuk.

5. Gece Yolculuğu (İsra)

6. Medinelilerle Görüşme ve Akabe Antlaşmaları

3. DÜZEY: Hz. Muhammed'in Peygamberliği: Medine Dönemi

⁸ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları (Yüzünden Okuyanlar İçin)* (Ankara, 2012), 6.

1. Medine'ye Hicret: Medine yolculuğu, ilk mescid, ilk cuma ve ilk hutbe, hicretin sosyal, kültürel ve tarihi yansımaları.

2. Hz. Muhammed'in Medine'deki İlk Etkinlikleri: Hicretten önce Medine'deki durum ve Hz. Muhammed'in coşku ile karşılanması, Peygamber Mescidinin inşası ve sosyal fonksiyonu, Müslümanların kardeş ilan edilmesi, toplumsal düzenlemeler ve barışın tesis edilmesi.

3. Müşriklerle İlişkiler: Müşriklerle yapılan savaşlar ve barış dönemi: Hudeybiye Antlaşması.

4. Yahudilerle İlişkiler

5. Hıristiyanlarla İlişkiler

6. Mekke'nin Fethi

7. Evrensel Çağrının Elçileri

8. Veda Haccı, Veda Hutbesi ve Evrensel Mesajlar

9. Hz. Muhammed'in Vefatı

4. DÜZEY: Hz. Muhammed'in Kişiliği ve Örnekliliği

1. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed: İnsani ve peygamberlik yönü.

2. İslam'ı Anlamada Hz. Muhammed'in Örnekliliği: İbadet yapılmasında ve insan davranışlarında örnekliliği, Hz. Muhammed'i nasıl örnek almalıyız? (Taklit etme mi? Modelleme mi?)

3. Hz. Muhammed'in Örnek Ahlakı: Güvenilir ve sabırlı olması, zamanı iyi kullanması, istişare yapması, davasına bağlılığı, insan ayırımı yapmaması, adaletli oluşu, hoşgörüsü.

Hız. Peygamber'den Davranış Örnekleri

1. Eş Olarak Hz. Muhammed

2. Baba Olarak Hz. Muhammed

3. Dede Olarak Hz. Muhammed

4. Komşu Olarak Hz. Muhammed

5. Akraba Olarak Hz. Muhammed

6. Arkadaş Olarak Hz. Muhammed

Eğitimci Olarak Hz. Muhammed

1. Öğretmen Olarak Gönderilmesi

2. Okuma-Yazmaya Verdiği Önem

3. Kadınların Eğitilmesine Verdiği Önem

4. Eğitim ve Öğretim İlkeleri⁹

3.1.2. Diğer Öğretim Programları

Kuran kursları temel eğitim programıyla birlikte hazırlanan diğer öğretim programları; Hafızlık Eğitimi Temel Öğretim Programı, Ek Öğretim Programlarından oluşmaktadır. Kuran kursları temel eğitim programı dışındaki diğer ders programlarında konunun ele alınışı şu şekildedir:

⁹ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları*, 25-26.

Öğretim programının ibadet dersinin 4. Düzeyinde “Hz. Peygamber’den Dua Örnekleri” konu başlığı vardır. Ahlak dersinin 1. Düzeyinde İslam’a göre ahlak konusu ele alınırken “Hz. Muhammed’in Hayatı ve Sözleri”, 3. Düzeyinde “Peygamberimize Karşı Görev ve Sorumluluklarımız”, 4. Düzeyinde “Peygamber Sevgisi”¹⁰ konuları aktarılmıştır.

Hafızlık Eğitimi Temel Öğretim Programlarında “Peygamberlik ve Son Elçi Hz. Muhammed”, “Kur’an’dan ve Hz. Peygamber’den Dua Örnekleri” konuları ele alınmıştır.¹¹ Siyer dersinin 4. Düzeyindeki konu başlıkları bir başlık dışında aynı kalmıştır.¹²

Ek Öğretim Programlarının ibadet başlığında ise “Kur’an’dan ve Hz. Peygamber’den Dua Örnekleri”, ahlak başlığında “Hz. Muhammed’in Hayatı ve Sözleri”, “Peygamberimize Karşı Görev ve Sorumluluklarımız”¹³ konuları belirlenmiştir. Aynı programın siyer başlığında Temel Öğretim Programlarından farklı birkaç başlık vardır. “Vahyin Kesintiye Uğraması”, “Vahyin Yaygınlaştırılması”, “Hz. Hamza ve Hz. Ömer’in Müslüman Oluşu”¹⁴ bunlara örnektir.

Dini Bilgiler Öğrenme Alanı Ek Öğretim Programındaki Hz. Muhammed’le ilgili başlıklar “Peygamberlik ve Son Elçi Hz. Muhammed”, “Kur’an’dan ve Hz. Peygamber’den Dua Örnekleri”dir. 4. Düzeydeki konu başlıkları bir başlık dışında aynen aktarılmıştır.¹⁵

Genel olarak öğretim programında Hz. Muhammed’le ilgili konu başlıkları yukarıda aktarıldığı gibidir. Tüm siyer derslerinde olduğu gibi Hz. Muhammed’in doğduğu çevrenin sosyal, kültürel ve dini hayatın özelliklerinin aktarılması söz konusudur. İlk üç düzeyde belirlenen konu başlıkları Hz. Muhammed’in hayatının kronolojik olarak -çevresel faktörlerle beraber- işlenmesi şeklindedir. 4. Düzeyde Hz. Muhammed’in kişiliği ve davranış örneklerinin öğretilmesi amaçlanmış görünmektedir. Ancak sadece konu başlıklarından hareket ederek içeriğin nasıl belirlendiğini tespit etmek kolay değildir. Bu nedenle İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programlarının uygulandığı dönemde okutulan *Dinim İslam* ders kitabının içeriği de yorumlanmıştır.

3.2. Dinim İslam Ders Kitabında Sunum

İncelenen öğretim programının yürürlükte olduğu dönemde Kur’an kurslarında okutulan kitap *Dinim İslam Temel Bilgiler* isimli eserdir.¹⁶ DİB Yayınlarından çıkan

¹⁰ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları*, 22-24.

¹¹ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları*, 32.

¹² 4. Düzeyin son başlığı olan “Eğitim ve Öğretim İlkeleri” Hafızlık Eğitim Programında yer almamıştır.

¹³ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları*, 45-47.

¹⁴ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları*, 48-49.

¹⁵ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları*, 50-51. 4. Düzeyin son başlığı olan “Eğitim ve Öğretim İlkeleri” başlık olarak yer almamıştır.

¹⁶ Alpaslan Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler* (Ankara: DİB Yayınları, 2016).

kitabın editörü Muhammet Şevki Aydın'dır. Kitabın sunuş bölümünde her kurun konu başlıkları belirlenirken muhatap kitlenin bilgi seviyesinin göz önünde bulundurulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca ders kitabının öğretici ve öğrenciyi esir alacak bir metin olmadığı, ders kitabına bağlı kalınacağı ama bağımlı olunmayacağı zikredilmiştir. Çalışmada öğrenciden hareket edilmesinin istenmesi ve bilgilerin ezberlenmesinin eleştirilmesi, yapılandırmacı öğretim yaklaşımının benimsendiğini göstermektedir. Kitapta Hanefi ve Şafî mezheplerinden hareket edildiği, Hanefi mezhebinin görüşünün, görüş ayrılığı olduğu durumlarda ise Şafî mezhebinin farklı görüşünün aktarıldığı ifade edilmiştir.¹⁷ Öğretim programı ve önerilen ders kitabı arasındaki önemli farklardan biride kullanılan dildir. Öğretim programında "Hz. Muhammed" ve "Hz. Peygamber" şeklinde tanımlanan İslam Dini'nin peygamberi; *Dinim İslam* kitabında "Peygamberimiz", "Hz. Muhammed" ve "Hz. Peygamber" gibi farklı ifadelerle tanımlanmıştır.¹⁸

İncelenen kitap toplamda dört düzeyden oluşmaktadır. Bu düzeylerde ana hatlarıyla din, iman, ibadetler, Hz. Muhammed'in örnekliği konuları alt başlıklarıyla ele alınmaktadır.

3. 2. 1. Birinci Düzey

Kitabın girişinde yer alan ilk düzeyde "insan ve din, iman ve insan, ibadet ve mükellef, temizlik, İslam'da ahlak, peygamberlik öncesi Hz. Muhammed" başlıkları yer almaktadır. 1. Düzey de "Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed" başlıklı konu anlatımına başlanılmadan önce hazırlık çalışmasında öğrenenlerden Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yılları hakkında bilinenlerden hareketle en çok etkilendikleri duyguyu aktarmaları istenmiştir. Hz. Muhammed'le duygu bağı oluşturulmaya çalışılması duygu eğitimi açısından önemlidir. İslam Dininin peygamberinin hayatı aktarılırken de bilgi aktarımından ziyade duygu birlikteliğinin sağlanması amaçlanmış görünmektedir. "Peygamberimiz Nasıl Bir Ortamda Doğdu?" konuyla ilgili ilk başlıktır. İki sayfalık özet bir bilginin aktarıldığı sayfalarda oldukça sade bir dil kullanılmış, kitabın girişinde belirtildiği gibi sosyal kültürel ve dini hayat ana hatlarıyla aktarılmıştır.¹⁹ Hz. Muhammed'in doğumu ve çocukluğunun anlatıldığı ikinci başlık hikâye tarzında, sade bir anlatımla özet bir şekilde hazırlanmıştır. Kur'an kurslarının muhataplarının son yıllarda ev hanımlarından oluştuğu varsayırsa kullanılan dil ve üslubun oldukça başarılı olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte sonraki başlıkların sırası öğretim programıyla uyumlu bulunmamıştır. Ayrıca öğretim programında yer alan "Hz. Muhammed'in Sosyal İtibarı, Seyahatleri, Ticaretle Uğraşması ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Vahiy Öncesinde Hz. Peygamber" başlıkları da kitapta yer almamaktadır. "Güvenilir Muhammed Aleyhisselâm" konusu da öğretim

¹⁷ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 4-5.

¹⁸ Örneğin *Dinim İslam* kitabının 68. sayfasında "Peygamberimiz" kelimesi kullanılırken 404'de Hz. Muhammed, 364'de ise "Hz. Peygamber" kelimeleri kullanılmaktadır.

¹⁹ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 68-9.

programından farklı olarak işlenmiştir. Konunun aktarımı çerçevesinde etkinlikler de oluşturulmuştur. Doğru yanlış şeklindeki etkinlikten sonra Kâbe Hakemliği olayı da etkinlik olarak anlatılmış peşinden açık uçlu sorularla konu pekiştirilmeye çalışılmıştır.²⁰ Öğretim programına göre 1. Düzeyde aktarılan konu başlıkları ve konunun ele alınışı açısından bazı değerlerin öğrenenlere kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Güvenilir olmak, adaletli olmak, çalışkanlık, sosyal projelerde yer almak gibi günümüzde örnek alınabilecek değerlerin aktarımı Hz. Muhammed'in rol model olarak görülmesine katkı sağlayacak niteliktedir. Değerler eğitiminin son yıllarda farklı alanlarda yüksek sesle dile getiriliyor olması da bu konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu açıdan Hz. Muhammed'in rol modeliyle ilgili aktarılan erdemliler sözleşmesine katılımı, Kâbe hakemliği olayı, ona Muhammedü'l-Emin lakabının verilme nedenleri gibi somut örnekler üzerinden değerlerin öğrenenlerde karşılığını bulması hedeflenmiştir. Hz. Muhammed'in risâlet ile görevlendirilmediği dönemler ele alındığı için beşerî yönünün vurgulandığı bir anlatım söz konusudur. Eş olarak, baba olarak, yeğen olarak ve Mekke'nin bir ferdi olarak nasıl davrandığı ve örnek olaylar karşısında verdiği kararlar somutlaştırılarak aktarılmıştır.

3. 2. 2. İkinci Düzey

Öğretim programında 2. Düzey olarak adlandırılan bölümde Allah'a ve meleklerle iman, namaz, İslam ahlakının öngördüğü model insan, Hz. Muhammed'in Mekke'de yaşadığı yıllar ve vahiy süreci ele alınmaktadır. Öğretim programında yer alan bazı başlıklar *Dinim İslam* kitabında yer almadığı gibi bazı konu başlıklarında da yer değişikliği söz konusudur.²¹ "İlk Vahiy, Davet Başlıyor" başlığı ile birlikte Hz. Muhammed'in peygamberlik görevi öğrenenlere aktarılmaya başlanmıştır. Sonrasında oluşturulan etkinlik örneği Hz. Muhammed'e gösterilen tepkiler ve Kur'an'ın bunlara karşı verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Her bir bakışla ilgili Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin referans gösterildiği etkinlikte Kur'an merkezli bir bakış açısıyla konu ele alınmaktadır. Kronolojik bir etkinlik örneği, Mus'ab b. Umeyr ile ilgili okuma parçası ve ünitenin sonunda siyer haritası yer almaktadır.²² 2. Düzeydeki konu başlıkları peygamberliğin ilk dönemi ile ilgilidir. Hz. Muhammed'in kararlı ve azimli bir şekilde davası için mücadele etmesi bu bölümde aktarılan değerlerdendir. Yaşanılan sıkıntılardan kurtulmak için bulduğu çözümlerin ele alınması, İsra-Mirac olayı ve Yesrib'e olan davetle Mekke dönemi sona ermektedir. Satır aralarında Hz. Muhammed ile ilgili erdemli davranış örneklerini görmek mümkündür. Ancak bunun dışında kalan konular tarih dersi görünümünde aktarılmıştır. Okuma parçaları ve etkinliklerle zenginleştirilmeye çalışılan konularda Hz. Peygamber sıkıntılara göğüs geren, sabırlı yönüyle göze çarpmaktadır. Çizilen peygamber imajı değerlere sahip, mücadelecı bir kişiliktir.

²⁰ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 74-8.

²¹ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 191.

²² Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 191-207.

3. 2. 3. Üçüncü Düzey

3. Düzeyde kitaplara ve peygamberlere iman, oruç, zekât, sadaka, İslam'ın temel haklara yaklaşımı, görev ve sorumluluklarımız, Hz. Muhammed'in Medine dönemi anlatılmaktadır.²³ Hazırlık çalışmasında öğrenenlerden göç etmenin etkileri üzerinde düşünmeleri ve sınıfla paylaşımları istenmiştir. Böylece Hz. Muhammed'in doğduğu büyüdüğü şehirden vazgeçmesinin zorluğunun anlaşılması ve duygu birliği sağlanması amaçlanmıştır. Öğretim programı ile kitabın konu başlıkları uyumlu olmasa da içerik olarak aynı doğrultuda görülmektedir. Kitabın dili diğer ünitelerde olduğu gibi sadeliğini korumaktadır. Öyküleyici anlatım tarzı tercih edilmiştir. Bu da konu başlıklarının daha kolay okunabilmesi ve anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Ele alınan dönemdeki peygamber tasviri hurafelerden arınmış, olaylara verdiği tepkiler açısından da örnek alınabilir niteliktedir. Bölümde ayrıca Hz Peygamberin cesareti, fedakârlığı, yeni bir şehirdeki organizasyon gücü, problem çözme becerisi, tebliğe devam etmesi ve adaleti konusunda örnekler bulmak mümkündür. Bu düzey, "Peygamberimizin Haccı ve Veda Hutbesi" okuma parçası başlığında ele alınan veda hutbesi metniyle sona ermektedir. İslam'ın genel prensiplerini özetleyen konuşma metni Hz. Muhammed'in görevini yerine getirdiği ile ilgili Müslümanların şahitliğiyle son bulmaktadır. Ünite; Hz. Muhammed ve Müslümanların Medine şehir devletindeki yükselişlerini, güçlenmelerini, İslam Dininin yayılması için yaptıkları fedakârlığın sonuçlarını anlatmaktadır. Ünitenin sonunda "Hz. Peygamber Devri Kronolojisi" başlığı Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar olan süreci özetlemektedir.²⁴ Bölümün başlıkları ve içeriği tarihsel olarak önemli iken dersin tarih dersi görünümünde olmasının önüne geçilememiştir.

3. 2. 4. Dördüncü Düzey

4. düzey; ahiret, kader ve kazaya iman, hac, kurban, dua ve tövbe, Hz. Muhammed'in kişiliği, örnekliği ve davranış örnekleri başlıklarını içermektedir. Hazırlık çalışmasında "...Sevgili Peygamberimizi örnek alarak neler yaptığınızı düşünün, hayatımızı şekillendirmede rolü üzerinde konuşun"²⁵ sorusu Hz. Muhammed'in rol modelliğine vurgu yapmaktadır. "Peygamber ve İnsan Olarak Hz. Muhammed" başlıkları araştırmanın probleminde dile getirildiği gibi Müslümanların insani yönünü örnek alabilecekleri bir peygamber imajına olan ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Peygamber rolünden bahsedilen Hz. Muhammed'le ilgili Kur'an ayetlerini incelemeyi öngören bir etkinliğin ardından "İnsan Olarak Hz. Muhammed"²⁶ başlığı gelmektedir. Bu başlık altında onun dünya hayatına değer vermediğine, malını paylaşmasıyla cömertliğine, ikramlarda bulunmasıyla misafirperverliğine dikkat çekilmiştir. Çizilen imaj dünya malından uzak duran,

²³ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 283-317.

²⁴ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 313-7.

²⁵ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 373.

²⁶ Durmuş - Işılak Durmuş - Ekinci Demir ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 374-375.

paylaşmayı seven bir birey şeklindedir. “Resûlullah’ın Bir Günü” başlığı ise Müslümanların onu örnek alabilecekleri bir anlatım tarzıyla aktarılmıştır. Gününü üçe bölmesi, planlı bir hayatının olması, zamanını doğru kullanması, ibadete, sosyal hayata ve ailesine zaman ayırması gibi örnekler üzerinden insani yönüne vurgu yapılmaktadır.²⁷ Davranışlarında ve ibadetlerin yapılmasındaki örnekliliği ise örnek olaylardan hareketle hazırlanan başlıklardandır. Onun nazik, şefkatli ve merhametli oluşu, komşularına iyi davranması, hasta ziyaretlerinde din ayrımı yapmaması, cenazeye olan saygısı bu düzeyde aktarılan değerlerdendir.²⁸ İbadetleri yerine getirirken nelere dikkat ettiği anlatıldıktan sonra “Hz. Muhammed’in Ahlakı” başlığı ile bölüm sona ermektedir. Bölümün alt başlıklarında ahlaki özellikleri bilgi şeklinde aktarılmıştır. Ancak bu konunun alt başlıklarda ele alınması önemi açısından bir eksiklik olarak yorumlanabilir. Şöyle ki bu başlıklarda somut örnekler verilmesi konuyu daha anlaşılır ve akılda kalır kılabilirdi. Ayrıca öğretim programında yer alan Hz. Muhammed’le ilgili değerler ile kitaptaki başlıklar birbirinden farklıdır.²⁹ Etkinlik olarak da Hz. Muhammed’in güzel ahlaki özellikleri aktarılmış, hedef kitleden de diğer özellikleri eklemesi istenmiştir.³⁰

4. Düzeydeki ikinci başlık “Hz. Peygamberden Davranış Örnekleri, Eğitimci Olarak Hz. Muhammed” şeklindedir.³¹ O’nun eş olarak özelliklerine değinildikten sonra onlara yardımcı olması, kimseye yük olmaması, ekonomik sorumluluklarını yerine getirmesi, onlarla ilgilenmesi, söz ve fiilleriyle sevgisini dile getirmesi anlatılmış, “Mü’minlerin Anneleri” başlığında ise eşleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Hz. Muhammed’in baba ve dede olarak da onlara özenli davranması, hoşgörülü olması, şakalaşması, dertleriyle ilgilenmesi, cinsiyet ayrımı yapmaması, eğitimlerine önem vermesi, torunlarını okşayıp sevmesi, torunlarının isteklerini yerine getirmesi gibi örnek davranışları bazen somutlaştırarak bazen de sadece açıklamalarla aktarılmıştır.³² Bu bölümde ayrıca torunlarıyla olan diyaloglarıyla ilgili etkinlik oluşturulmuş ve öğrenenlerden çevrelerinde olan dede-torun ilişkilerinin benzer ve farklılıklarının değerlendirilmesi istenmiştir. Komşu, akraba ve arkadaş olarak Hz. Muhammed başlıkları da bireylerin kendi davranışlarını karşılaştırabilecekleri, örnek olaylar üzerinden yorumlar yapabilecekleri şekilde

²⁷ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 377-378.

²⁸ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 379.

²⁹ Öğretim programında Hz. Muhammed’in örnek ahlaki başlığında güvenilir olması, sabırlı olması, zamanı iyi kullanması, istişare yapması, davasına bağlılığı, insan ayrımı yapmaması, adaletli oluşu, hoşgörüsü alt başlıkları mevcuttur. Dinim İslam ders kitabında ise güvenilir ve cömert olması, israftan hoşlanmaması, misafirperver, adil, müsamahakâr, bağışlayıcı, edepli olması, sadelikten hoşlanması, hediyeleşmeyi sevmesi, cesur, merhametli, azimli, kararlı, sabırlı ve mütevekkil olması başlıkları bulunmaktadır. Öğretim programı ve ders kitabında farklı değerlere yer verilmiştir.

³⁰ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 383.

³¹ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 385.

³² Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 392-5.

düzenlenmiştir.³³ Komşu hakkı ve arkadaşlık ilişkileri noktasında örnek olay anlatımının tercih edildiği etkinliklerde vardır.³⁴ Her bir Müslüman bireyin birbirinden farklı sosyal rolleri olduğu düşünülünce örnek alınabilirlik bakımından tarihsel sürecin anlatımından sonra kapanışın bu şekilde yapılması ile dikkatlerin Hz. Muhammed'in beşeri yönüne dikkat çekilmek istendiği anlaşılmaktadır. Son yıllarda aile içindeki bazı değerlerin değişmiş ya da kaybedilmiş olması Hz. Muhammed'in eş, baba, dede, akraba olarak rolünün iyi anlaşılması ve uygulanması açısından önemini artırmaktadır. Bölümün son başlığı Hz. Muhammed'in eğitimci özelliğine vurgu yapılması şeklindedir. Hz. Muhammed'in din eğitimi, bireysel eğitim, sosyal ve dünyevi eğitim alanlarına farklı zamanlarda yaptığı katkıları, bu konulardaki uyarıları, faaliyetleri somut örneklerle anlatılmıştır.³⁵ Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretimindeki ilkelerde müjdeleyip, nefret ettirmemesi, öfke ve şiddete yer vermemesi, bireysel farklılıkları önemsemesi, kolaydan zora basitten karmaşığa doğru bir yol izlemesi söz konusudur.³⁶

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda öğretim programı ve ders kitabının sağlıklı ve doğru bilgiye dayalı peygamber imajına katkı sağladığı görülmüştür. *Dinim İslam* kitabında örnek olayların kullanılması, etkinliklerin zenginliği müfredatı daha anlaşılır hale getirmiştir. Öğretim programı ve eserin bazı alt başlıklarının birbiriyle uyumlu olmadığı, programda başlıklandırılan bir konunun ders kitabında farklı bir başlıkta oldukça kısa ele alındığı görülmüştür. Aslında ders kitabında esere bağımlı kalınmaması gerektiği ifade edildiği için kitaptaki bilgi aktarımının sınırlı tutulma nedeni anlaşılmaktadır.

Siyer dersi dışında diğer derslerin öğrenme alanlarında "Peygamberimize Karşı Görev ve Sorumluluklarımız"³⁷ konu başlığı mevcuttur. Ancak öğretim programındaki konu başlığının *Dinim İslam* kitabında "Peygamberlerimize Karşı Görev ve Sorumluluklarımız" şeklinde genelleme yaparak ele alındığı görülmektedir. Bu başlık altında da peygamberlere karşı hürmet ve muhabbet, onların yolunda olmak, onları tanımak alt başlıkları kullanılmıştır.³⁸ Tüm peygamberlerin rehber, uyarıcı, örneklik özelliklerine dikkat çekilmiştir. Ahlak dersinin alt başlıklarında ise Hz. Muhammed, ahlakın öğrenileceği ikinci kaynak olarak gösterilmiştir.³⁹

³³ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 397-401.

³⁴ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 398-401. Etkinliklerde aktarılan örnek olaylar "Önce Hangisi? ve Bir Elin Nesi Var?" başlıklarıdır.

³⁵ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 402-4.

³⁶ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 404.

³⁷ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları*, 24.

³⁸ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 266-7.

³⁹ Durmuş ve diğerleri, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 58.

Öğretim programının ve ders kitabının çizdiği peygamber imajının hurafelerden uzak, örnek alınabilen, değerlere sahip bir birey olarak öğrenenlerin duygu ve düşünce dünyalarına katkı sağlayacağı, davranış olarak da değişiklikleri beraberinde getireceği varsayılmaktadır. Tarihsel kimliğinin ötesinde günümüzdeki bireylerin rol modeli olarak Hz. Muhammed’le ilgili aktarılan bilgiler duyulara hitap etmek zorundadır. Sadece bilgi düzeyinde bahsedilmesi onun örnek alınabilirliğine katkı sağlamayacaktır. Bu açıdan incelenen materyallerin tarih dersi görünümünde başlıkları bulunmasına rağmen örnek olay anlatımı, sade dili, duygu birlikteliği sağlaması açısından sağlıklı peygamber anlayışına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Yaygın din eğitiminden hareket eden bir çalışma tespit edilemediği için ulaşılan bulguları karşılaştırmak mümkün değildir. Ancak örgün eğitimdeki öğretim programlarında Hz. Muhammed imajını anlamaya yönelik çalışmalar mevcuttur. İlyas Canikli’nin ulaştığı bulgular başlık ve kazanımların sağlıklı peygamber anlayışına -bazı eksiklikler olmakla birlikte- katkı sağladığı yönünde olmuştur.⁴⁰ Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programları çerçevesinde ele aldığı 1982, 2005 ve 2010 öğretim programlarını karşılaştırma tekniği ile incelediği çalışmasında Bayar, 2005 ve 2010 programlarının Hz. Muhammed’in kişiliği ve örnekliliğine olumlu katkılarını sonuç bölümünde aktarmış ve önerilerde bulunmuştur.⁴¹ Ulaşılan bu sonuçlar araştırma sonuçlarımızla uyumludur.

Yapılan bu çalışmada yaygın din eğitiminin 2012-2019 yılları arasında uygulanan öğretim programı ve ders kitabı ele alınmıştır. Kur’an kursları öğretim programlarından ve başvuru kaynaklarından yola çıkarak “Hz. Muhammed öğrenme alanını” inceleyecek yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Aytürk, N. & Çelik, Y. & Şahinarslan, E. (1987). *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı APK Dairesi Başkanlığı.
- Bayar, M. (2013). Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, 319-335.
- Canikli, İ. (2011). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Hz. Peygamber İmaji. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3/5, 53-69.
- DİB. (2012). İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları (Yüzünden Okuyanlar İçin). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Durmuş, A. ve diğerleri. (2016). *Dinim İslam Temel Bilgiler*. Ankara: DİB Yay.
- Kırbaçoğlu, M. H. (2002). *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Kitâbiyat.
- Öztürk, H. (2012). 1923-1938 Yılları Arasında Din Derslerinde Okutulan Kitaplarda Hz. Muhammed Tasavvuru. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, 85-102.
- Sözen, H. (2018). Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed’in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi. *Bayburt Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/8, 101-116.

⁴⁰ Canikli, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Hz. Peygamber İmaji”, 68.

⁴¹ Bayar, “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi”, 332-3.

Extended Abstract

The Image of Prophet Mohammad in Needs-Oriented Quran Courses Curriculum -In the “My Religion Islam” Book-

The Prophet Mohammad was appointed with the communiqué and explanation of religion in Islam. According to the Quran, he was described as superior to those who believe. It is important to introduce the Prophet Mohammad in accordance with today's people, who explains the principles of religion and constitutes an example for Muslim individuals with her good morals, life and human relations, as a prophet of a universal religion. It is important to introduce the Prophet Mohammad, the prophet of a universal religion, who explains the principles of religion and constitutes an example for Muslim individuals with her good morals, life and human relations, to today's people appropriately. Qur'an courses have undertaken a certain mission as a non-formal religious education institution in terms of distinguishing his humanistic and prophetic traits. It was the only institution that continued its religious education without closing the Qur'an courses since 1924. Since the years the Qur'an courses started to carry out its duty of non-formal religious education, the Prophet Mohammad's life is passed on to those who learn under the Siyer lesson. In accordance with the lifelong learning approach, there is also the ability of the learners to "produce values from the exemplary life of the Prophet" within the general objectives of the Qur'an courses, which are likely to reach many individuals of different ages and characteristics. Apart from the curriculum, *Dinim İslam* book, which is taught in courses, conveys the life story of the Prophet Mohammad and draws attention to his prophetic trait.

The main purpose of the research is how is drawn the image of the Prophet Mohammad in the curriculum of 2012 and the book of “*Dinim İslam*” and how this image contributes to the role model identity of the Prophet Mohammad. In the study, it was tried to find answers to questions: How has Hz. Muhammad been portrayed in the curriculum of the Qur'an courses and in the book of My Religion Islam? Which characteristics of the prophet of the religion of Islam have been emphasized? The research was created based on document analysis, one of the qualitative research methods. Comparison method was preferred in the analysis of the collected data. Although some of the titles of the studied textbook have essentially chronological features, it is thought that they contribute to a healthy understanding of the prophet in terms of exemplary event narration and providing plain language.

Key Words: Religion Education, Curriculum, Qur'an Courses, Prophet Mohammad, Image